

МІСЦЕ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається місце і роль дослідницьких умінь у психолого-педагогічній літературі, а також зміст і її компоненти.

Ключові слова: вміння, дослідницькі вміння, дослідницька діяльність.

Сукупність умінь і навичок є основою для будь-якої діяльності, яка спрямована на отримання певного результату. Ознаками вмінь і навичок є цілеспрямованість до певної діяльності, достатній рівень знань, розумова діяльність, наполегливість, активність, самостійність, допитливість, розвиток мислення. Вважаємо дослідницькі вміння як окремий вид професійних умінь, безпосередньо педагогічних. Саме ці знання, вміння та навички повинен сформувати вчитель (викладач) у процесі навчально-виховного процесу, адже саме він повинен сприяти розвитку та формуванню особистості, її здібностей, творчого мислення, талантів і обдарувань.

Мета статті – визначення сутності понять "уміння", "дослідницькі вміння", "дослідницька діяльність", їх місце і роль в сучасному суспільстві, визначення змісту і компонентів.

Отже, педагогічні вміння стали об'єктом вивчення праць О. Абдуліної, І. Зимньої, Н. Кузьміної, Т. Мишківської, О. Острианської, В. Сластьоніна та ін.

Вчені виділяють різні вміння: організаційні (Н. Кузьміна, А. Кузнецова), організаційно-практичні (Д. Левітес), навчально-організаційні, дослідницькі, пошукові, загальнонавчальні (Ю. Бабанський, І. Лернер, Л. Фрідман), інтелектуальні (Л. Виготський, Д. Левітес, Н. Лошкарьова, Н. Менчинська), організаційно-практичні (Д. Левітес), комунікативні (Г. Андрєєва, Д. Левітес, О. Леонтєв, Б. Ломов, В. Литовченко, С. Михальська, П. М'ясоїд, Л. Стуганець, Н. Шумакова), мовні вміння (М. Пентилюк), рефлексивні (А. Волинець), пошукові (О. Волинець), презентаційні (О. Волинець), операційні (В. Литовченко), проектні (К. Степанюк), загальнонавчальні (вузькопредметні, загальнопредметні – Л. Фрідман) уміння.

Дослідницькі вміння вивчали А. Арнольдів, К. Альбуханова-Славська, В. Астахова, В. Базелюк, І. Бендера, С. Бризгалова, А. Дьомін, Л. Виготський, І. Зимня, А. Карлашук, Д. Левітес, А. Леонтєв, І. Лернер, Б. Ломов, П. Лузан, Н. Недодатко, О. Нікітіна, Н. Ничкало, Н. Обозов, П. Олійник, О. Пехота, В. Рябець, С. Сисоєва, М. Содатенко, В. Сластенін, К. Степанюк, І. Чечель, В. Шадрикова, Т. Шамова, О. Шашенкова, Г. Щукіна, В. Успенський та ін. Так, В. Андрєєв характеризує дослідницькі вміння як уміння застосовувати прийом відповідного наукового методу пізнання в умовах розв'язання навчальної проблеми; Н. Недодатко розглядає як складне психічне утворення (синтез дій інтелектуальних, практичних, самоорганізації і самоконтролю, засвоєних і закріплених у способах діяльності), яке лежить в основі готовності до пізнавального пошуку. Вчені визначають дослідницькі вміння як інтегративне утворення розумових і практичних дій, які забезпечують здійснення багатофункціональної пошукової діяльності для вирішення професійних завдань. Дослідницькі вміння формуються в процесі дослідницької діяльності, відповідно на основі діяльнісного підходу.

О. Заболотний визначає дослідницьку діяльність як інтеграційний компонент особистості, який характеризується єдністю знань цілісної картини світу, вміннями, навичками наукового пізнання, ціннісного ставлення до його результатів і розвиненим інтелектом, яка забезпечує її самовизначення і саморозвиток [1]. Дослідницьку діяльність вивчали В. Андрєєва, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Давидова, Л. Занкова, А. Савенкова, Я. Кодлюк, В. Паламарчук, О. Савченко, Т. Чернецька та ін.

Так, занурення в дослідницьку діяльність є проявом сформованих дослідницьких умінь. Крім знань і умінь, дослідницька діяльність повинна характеризуватися такими структурними елементами (компонентами) як мотиваційний, інтелектуальний, вольовий, цілеспрямований, організаційний. Метою дослідницької діяльності є придбання дослідницьких умінь, крім того, в процесі зазначеної діяльності особистість набуває новий рівень знань, умінь і навичок. Слід зазначити, що оскільки дослідницька діяльність є специфічним способом діяльності, тому вимагає особливої організації навчальної діяльності. Унікальним є те, що разом з проведенням дослідницької діяльності реалізується пізнавальна, пошукова і розумова діяльність. Крім цього, дослідницька діяльність передбачає орієнтування в науковій інформації, її пошук, відбір, переробка, аналіз, синтез, групування, порівняння, володіння інформаційними технологіями. Отже, дослідницьку діяльність розуміємо як сукупність знань, умінь і навичок, що формують наукове пізнання, розвивають інтелект, забезпечують самовизначення і саморозвиток.

Існують різні прийоми дослідницької діяльності, що реалізують певну методику (прийом тимчасових обмежень, заснований на обліку істотного впливу тимчасового фактора на розумову діяльність, прийом раптових заборон (заборона використання довідкової літератури), прийом нових варіацій (вимога виконання вправу по-іншому), прийом інформаційної недостатності (проблемне завдання подається з неповною кількістю даних, необхідних для виконання), прийом інформаційного перенасичення (включення в умови проблемної задачі зайвих відомостей) [4].

Для визначення поняття "дослідницькі вміння", потрібно охарактеризувати поняття "вміння". Так, вміння – обумовлені знаннями і навичками, готовність успішно свідомо досягати поставленої мети діяльності в мінливих умовах її протікання [2].

Дослідницькі вміння розуміємо як властивості і здатність до знань, умінь і навичок, спрямованим до пошукової та пізнавальної діяльності. Умовами формування дослідницьких умінь є особливий підхід до визначення ефективних технологій, методик, форм, методів, прийомів навчання; реалізація самостійної діяльності; своєчасне усунення певних труднощів в ході дослідницької діяльності; реалізація методів заохочення і стимулювання, робота з обдарованими, особистісно орієнтований і компетентнісний підходи, орієнтація на результативність, проблемне навчання, прояв творчості, творення позитивної атмосфери. Формування дослідницьких умінь відбувається через виконання вправ, завдань, проектів. Особливу підготовку повинен мати вчитель (викладач), який буде організовувати дослідницьку діяльність: високу ерудицію, науково-теоретичні знання, сформовані дослідницькі вміння, науковий потенціал, творчість.

Видами дослідницької діяльності, які спрямовані на формування дослідницьких умінь є: процес здійснення дослідницької діяльності, яка включає аналіз навчальних ситуацій (завдання, проблеми), вміння визначити проблему, вміння висувати гіпотезу, спостереження, прогнозування майбутніх і аналіз отриманих результатів, моделювання та реалізація навчальних дій, корекція дослідного поведінки, узагальнення, класифікація, систематизація, знайомство з методами наукового пошуку, проектна діяльність, висловлювання суджень, робота з різними інформаційними джерелами, проведення експериментів, підготовка до публічних виступів, володіння культурою мови, вміння використовувати інтерактивні технології, вдосконалення навичок самостійної роботи і так далі.

На думку вчених, дослідницька діяльність залежить від правильної і цілеспрямованої діяльності. Так, Н. Тализіна в дослідженнях в області психологічної науки характеризує дослідницьку поведінку як прояв життєвої активності, виконує функцію розвитку, крім того, її яскравим проявом є творчість. Також вказує на важливість дослідницької поведінки для розвитку і саморозвитку особистості. Постійним стимулом для розвитку розумових здібностей молодших школярів є їх природна допитливість, якщо в процесі навчання відсутня пошукова активність, то це може стати причиною нездатності особистості вирішувати нестандартні ситуації [4]. Також вченими визначається дослідницька поведінка як вид поведінки, заснований на основі пошукової активності і спрямований на вивчення

нестандартного об'єкта або вирішення нетипової ситуації (О. Савенков); як пошук інформації (В. Поддяков).

О. Савченко зазначає, що чинником стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів є розвиваючий вплив навчального середовища і проявляється, за умови, якщо дитина вступає в активний пізнавальний контакт, який набуває продуктивну взаємодію. Дослідницька діяльність в початковій школі є широким за змістом і різномірним за типом пізнання, тобто здійснюється практично і теоретично [3, с. 46-47].

Вважаємо, що важливою умовою дослідницької діяльності має бути поетапність: підготовка до дослідницької діяльності; постановка проблеми; пошук шляхів вирішення, відбір і вивчення інформації, обґрунтування теми дослідження, формулювання висновків, отримання результатів. Способами організації дослідницької діяльності можуть бути індивідуальна, групова або колективна, які допомагають, з одного боку сформувати навички самостійної роботи, а з іншого – відчувати себе частиною колективу і відповідальність за виконану роботу, а також при цьому розвиваються загальнонавчальні вміння.

За основу своєї класифікації І.Зимня, А. Шашенкова взяли аспекти дослідницької діяльності: 1) інтелектуально-дослідний аспект (уміння аналізувати, співвідносити і порівнювати факти, явища, концепції, точки зору, вміння бачити проблему, виділяти головне, вміння виділяти протиріччя і формулювати проблему, вміння поставити мету, завдання в роботі, вміння критично аналізувати інформацію, давати їй оцінку; аргументувати своє ставлення до досліджуваного питання, вміння визначати методологічні підходи до дослідження; 2) інформаційно-рецептивний аспект: (уміння спостерігати, збирати і обробляти дані, вміння систематизувати і класифікувати факти і явища, вміння отримувати інформацію і складати її аналіз, уміння інтерпретувати інформацію, вміння працювати з науковою інформацією та ін.); 3) продуктивний аспект: (уміння збирати і обробляти дані, вміння експериментувати; виконувати практичну частину дослідження в певній послідовності, використовувати методи емпіричного і теоретичного дослідження, здійснювати бібліографічний пошук, узагальнювати інформацію; узагальнювати хід і результати дослідження; захищати отримані результати в процесі виступу; складати тези, писати статтю; готувати реферат, доповідь, повідомлення, виступати з результатами дослідження).

Слід зазначити, що разом з дослідницькими вміннями формуються і рефлексивні вміння, адже окрім умінь, які характеризуються дослідницькою, пошуковою, розумовою діяльністю, особистість отримує певний досвід, переживання. Отже, дослідницькі вміння – це дії, які спрямовані і ґрунтуються на системі засвоєних у процесі пізнавальної, дослідницької, наукової, пошукової, розумової діяльності знань, умінь і навичок і відповідають логіці науково-дослідної діяльності. Зазначені вміння полягають у пошуку, відборі, переробки, аналізу, організації, проектування і підготовки результатів пізнавальної діяльності. Для досягнення мети щодо формування дослідницьких умінь сучасна дидактична система навчання та її реалізація повинні відповідати основним вимогам: методи навчання повинні бути спрямовані на максимально високу активізацію навчання.

Здійснене дослідження не розкриває всіх аспектів досліджуваної проблеми, перспективними напрямками наукового пошуку є розробка методики формування дослідницьких умінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заболотний О.В. Формування дослідницьких умінь учнів у процесі вивчення синтаксису української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://narodnaosvita.kiev.ua>.
2. Короткий термінологічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://www.subject.com.ua/psychology>.
3. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України. – 2012. – №. 1. – С. 41 – 49.

4. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений/ Н. Ф. Талызина. – М. : Издательский центр "Академия", 1998. – 288 с.

Чжоу Цун

*МЕСТО ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ*

В статье рассматривается место и роль исследовательских умений в психолого-педагогической литературе, а также ее содержание и компоненты.

Ключевые слова: умения, исследовательские умения, исследовательская деятельность.

Zhou Cong

LOCATION RESEARCH SKILLS IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE

The article discusses the place and role of research skills in psychological and pedagogical literature, as well as their content and components.

Key words:: skills, research skills, research activities.